

AJAKONIA

REGIONÁLIS
TUDOMÁNYOS
ÉVKÖNYV

53–56.
2015–2018.

ARRABONA

53–56.

RÓMER FLÓRIS
Művészeti és Történelmi
Múzeum, Győr

GYŐR
2018

ARRABONA 53–56. 2015–2018.
Regionális Tudományos Évkönyv

Szerkesztőbizottság:
Bana József, Barna Attila, Csiszár Attila, Czigány Dávid,
Horváth József, László Csaba (elnök), N. Matus Zsanett,
Szalay Balázs, Székely Zoltán, Vajk Ádám

Felelős szerkesztő:
Nemes Gábor

Szerkesztők:
Cserhalmi Zoltán, Kelemen István

Olvasószerkesztő:
N. Matus Zsanett

Arculatterv és technikai szerkesztés:
Tanai Csaba Taca

A kiadány megjelenését támogatta:

Győri
Egyházmegyei
Levéltár

Nemzeti Kulturális Alap

SOPRONI MÚZEUM
ALAPÍTVÁNY

ISSN 0571-1304

Kiadja: Rómer Flóris Művészeti és Történeti Múzeum
Felelős kiadó: Grászli Bernadett, igazgató
Nyomdai kivitelezés: GRF PRINT Kft. – giraffeprint.hu
Megjelenik: 500 példányban

TARTALOM

<i>László Csaba</i>	
SZERKESZTŐI ELŐSZÓ	7

TANULMÁNYOK

<i>Marcsik Antónia</i>	
KISALFÖLDI KORA AVAR KORI TEMETKEZÉSEK EMBERTANI ANYAGÁNAK ELEMZÉSE	11
<i>Tomka Péter</i>	
CSONTCSAT A TÁPI AVAR KORI TEMETŐBŐL	37
<i>Brauer-Benke József</i>	
A DOROMB HANGSZERTÍPUS TÖRTÉNETI ÁTTEKINTÉSE	63
<i>Fedeles Tamás</i>	
„AD OMNES SACROS ORDINES PROMOVERI” Győri egyházmegyések római szentelési ügyei a késő középkorban	77
<i>Oross András</i>	
A GYŐRI VÁR ÉS HELYŐRSÉGE A 17–18. SZÁZAD FORDULÓJÁN	145
<i>Kelemen István</i>	
BORTERMELÉS ÉS BORFOGYASZTÁS A SZÉCHÉNYIEK FERTŐ-PARTI BIRTOKAIN A 17–19. SZÁZADBAN	169
<i>Csiszár Attila</i>	
A RÁBAKÖZ PARASZTSÁGÁNAK ANYAGI KULTÚRÁJA (18–19. SZÁZAD)	209
<i>Tóth Vilmos</i>	
A GYŐRSZIGETI TEMETŐK	269
<i>Pápai Emese</i>	
TÖRTÉNELMI LÉT – MŰVÉSZI TUDAT, AVAGY A „KÁRPÁTI ÓRSÉG (1914-15)” KÜLÖNÖS TÖRTÉNETE	285
<i>Szalai Zsolt</i>	
ÉLETÚT ÉS ÉLETMÓD – MITHAY ANTAL FÉNYKÉPEI	313

SZEMLE

<i>Oláh P. Róbert</i>	
Jezsuita jelenlét Győrben a 17–18. században Tanulmányok a 375 éves Szent Ignác-templom történetéhez	337
<i>N. Matus Zsanett</i>	
Juhász Réka Ibolya: A győri felsőoktatás intézményeinek hallgatói 1719–1852. (Felsőoktatástörténeti kiadványok. Új sorozat 13.) Budapest, 2017.	338
<i>Németh Ottó</i>	
Csorba László: „Magyarország csillaga” Széchenyi István, 225 éve született a sopronnyéki kerület ’48-as képviselője. Sopron, 2017.	342

SUMMARY

<i>Antónia Marcsik</i>	
Anthropological analyses of the early Avar Age burials of the Kisalföld Region	11
<i>Péter Tomka</i>	
A bone buckle from an Avar Age cemetery of Tápl	37
<i>József Brauer-Benke</i>	
A historic review of the jaw harp (“doromb”) instrument type	63
<i>Tamás Fedeles</i>	
“ <i>ad omnes sacros ordines promoveri</i> ”: Ordainment matters of the Győr Diocese in Rome in the late Medieval Age	77
<i>Oross András</i>	
The Győr Castle and its garrison at the turn of the 17-18 th centuries . . .	145
<i>Kelemen István</i>	
Wine-growing and wine consumption in the estates of the Széchényi Family near Lake Fertő between the end of the 17 th century and the beginning of the 19 th century	169
<i>Csiszár Attila</i>	
The material culture of the peasantry of the Rábaköz Region (18-19 th centuries)	209
<i>Tóth Vilmos</i>	
Thy cemeteries of Gyórsziget	269
<i>Pápai Emese</i>	
Historical existence – artistic consciousness, or the extraordinary history of the “Kárpáti őrség” [“Carpathian Ward”] (1914–15)	285
<i>Szalai Zsolt</i>	
Walk and way of life. The photographs of Antal Mithay	313

REVIEWS

<i>Róbert Oláh P.</i>	
Jesuit presence in Győr in the 17-18 th century. Papers on the history of the 375-years-old St. Ignatius Church.	337
<i>Zsanett N. Matus</i>	
Réka Ibolya Juhász: Undergraduates in Győr 1719-1852. (Publications on the History of Higher Education. New Series 13.) Budapest, 2017.	338
<i>Ottó Németh</i>	
László Csorba: „Hungary’s Star” István Széchenyi. Sopronnyék district’s commoner in 1848 was born 225 years ago. Sopron, 2017.	342

Brauer-Benke József*

A DOROMB HANGSZERTÍPUS TÖRTÉNETI ÁTTEKINTÉSE

A doromb hangszertípus felépítését tekintve egy bambuszba vágott, vagy fémkeretbe illesztett nyelv, amelynek az egyik vége szabadon rezeg és ujjal, vagy rákötött zsinnyel lehet pengetni. A hangszert a fogakhoz közel a szájban tartják, és a hangszínét, erősségét a nyelv állásával és a légzéssel lehet szabályozni. A megpendített nyelv rezonanciájától függ a hangmagasság és az amplitúdójától (a rezgés legnagyobb kitérése) pedig a hangerősség. A doromb egyetlen alaphangon szól, amelynek felharmonikusait a zenész szájürege erősíti fel és a szájüreg térfogat változásaival képezi a dallamot. A doromb dallam és ritmus hangszerként is egyaránt használható. Két fajtája ismert: amennyiben a doromb nyelve a saját hangszertestből van hasítással kialakítva, idioglott (azonos nyelvű) hangszertípusról beszélhetünk, amely típus használata főleg Indonézia és Melanézia népcsoportjaira jellemző, ha viszont a nyelv más anyagból van kialakítva, mint az európai típusok esetében, akkor heteroglott (másnyelvű) doromb típusról van szó. Ebben az esetben a keret és a nyelv más összetételű fémből készülnek.

Az európai és így a magyar dorombok jellemzően a heteroglott típusba sorolhatóak. Bartók kutatásai alapján úgy vélte, hogy a doromb egykor jellegzetes magyar népi hangszer lehetett, amely azonban az 1930-40-es években hazánkban már kiveszett, a szlovákoknál épp kiveszõfélben volt, viszont a ruszinoknál és a románoknál ebben az időszakban még gyakran előfordult.¹ Sárosi rámutat, hogy a hangszertípus kihalása a néphagyományból a nyelvterület nagy részén a II. világháború utáni időszakra tehető, de a dorombjátéokra utaló népies kifejezések az 1960-as években még országszerte ismertek voltak.² Kivételnek tekinthető Moldva, ahol még a 20. század végén is gyakran megtalálható.³ A 20. századi szórvány elterjedést mutató dorombok nagyobb részét osztrák gyári példányok voltak, de vándor cigány kovácsok és ügyesebb, barkácsoló kedvű parasztemberek is készítettek dorombokat, mint például a Szeghalmon élő, 1878-ban született Emődi Ferenc kosárfonó, aki gyári példány után saját maga készített dorombot.⁴ A doromb hangszertípus 20. század második felére jellemző elterjedtségét jól illusztrálja, hogy az általam megvizsgált 23 megyei múzeum néprajzi gyűjteményéből egyedül a győri Rómer Flóris Művészeti és Történeti Múzeum (korábban Xantus János Múzeum) gyűjteményében találtam egy kovácsoltvas dorombot (ltsz: 97.5.2.1). A hangszerrel kapcsolatban érdekes adalék, hogy tartozéka egy fából készült trapéz alakú tárgy, amely négy doromb rögzítésére volt alkalmas oly módon, hogy védte a dorombok nyelvét a szállítás közben történő esetleges sérüléstől. (1. kép) Az 1997-ben nyilvántartásba vett doromb és a hozzá tartozó, trapéz alakú tároló a Győr megyei Nyalkáról került a gyűjteménybe, azonban feltételezhetően nem itt készült. Nyalkán ugyan működött kovácsműhely, de a helyi patkoló és kocsivasalásokat gyártó mes-

* MTA BTK Zenetudományi Intézet tudományos munkatársa.

¹ BARTÓK: *Volksmusik der Rumänen* 360.

² SÁROSI: *Hangszerek* 18–19.

³ PÁVAI: *Az erdélyi és a moldvai* 38.

⁴ BEREZKI: *Népi hangszerek* 15.

1. kép

Heteroglott kovácsoltvas doromb és tartója

(RFMTM, Néprajzi Gyűjtemény, ltsz.: XJM.N.79.5.2.1–2. Tanai Csaba Taca felvétele)

ter valószínűleg nem készített dorombokat, mert akkor több példány is fenn kellett volna, hogy maradjon.⁵ Ezért bizonyosra vehető, hogy a doromb és a trapéz alakú kis tárolóeszköz vándorkereskedő által kerülhetett Nyalkára, aki nagyobb tételben tárolt és szállított hangszereket ilyen fa tárolóeszközök segítségével.

A doromb hangszertípus a Hornbostel-Sachs-féle osztályozás logikus, a hang keletkezését alapul vevő csoportosítás alapján az idiofon hangszerek közé sorolandó.⁶ Egy későbbiekben elterjedt elmélet szerint, mivel a hang a szájüregben keletkezik, illetve az ott képzett artikulációval változtatják a hangokat, felvetődött annak a lehetősége is, hogy a dorombok az aerofon hangszerekhez legyenek besorolva.⁷ Ennek köszönhetően a hazai gyakorlatban is megfigyelhető a doromb hangszertípus aerofon csoportosítása.⁸ Más kutatók diplomatikusan arra a következtetésre jutnak, hogy a dorombokat a pengetett aerofonok és a folyamatos levegő utánpótlást igénylő idiofonok közé egyaránt be lehet sorolni.⁹

Összességében a Hornbostel-Sachs hangszertipológiai elv következetes alkalmazásával, amely szerint meghatározó elv a hang keletkezésének a helye, a dorombnak továbbra is az idiofon hangszertípusok közé kell tartoznia, mert a kordo-

⁵ Tanai Péter közlése.

⁶ HORNBOSTEL–SACHS: Systematik der Musikinstrumente 553–590.

⁷ CRANE: The Jew's Harp as Aerophone 66–69.

⁸ MANDEL: Magyar népi hangszerek 112.

⁹ FOX: The Jew's Harp 135., PLATT: Kulturgeschichte 51–53.

2. kép

Tajvani őslakos tsou zenész nók idioglott dorombbal és szájíjjal
(Ismeretlen fotós, postai képeslap, 1918–1933.)

fon szájíjjakhoz hasonlóan a hang a hangszertestben képződik, és bár a szájüregben képzett artikuláció megváltoztatja a hangot, de a szájüreg elsődlegesen erősítőként működik. Ezt jól szemlélteti Tajvan ausztronéz nyelvű őslakói, a tsou népcsoport körében alkalmazott doromb, amit egy archaikus szájíjjal együtt használnak. (2. kép) Mivel a megpendített húr önmagában is hangot képez, és a rezonátortest csak felerősíti azt, a megpendített doromb is hangot képez a rezgés által, ezért a hangforrás valójában a hangszer teste.

A viszonylag egyszerű felépítésű hangszerek – mint az ajaksípok közül a cső-sípok, ill. az ujjnyílás nélküli felhangfurulya félék – egymástól távoli területeken élő népcsoportoknál egyaránt felbukkanhattak, attól függetlenül, hogy történeti érintkezés lett volna közöttük. Az egymástól távol fekvő területeken észlelt analógiák létrejöttének első szisztematikus magyarázata először a német etnológiai kutatásokban bukkan fel. Az Elementargedanke¹⁰ és a Völkergedanke¹¹ fogalmak arra világítanak rá, hogy a jelenségazonosságok a történeti fejlődéstől függetlenül, a homo sapiens pszichikai tulajdonságaiból adódnak.¹² A későbbiekben Bas-

¹⁰ MNL 1. 669.: „Olyan alapvető képzetet, gondolati formát jelöl, amely az emberiség pszichikai egységének következtében a legkülönbözőbb társadalmaknál többé-kevésbé azonos kulturális vonások létrejöttéhez vezet.”

¹¹ Uo: „Az elemi gondolat A. Bastian és követői szerint tiszta formában sehol se tűnik fel, hanem megjelenési módjait az éghajlati, földrajzi és egyéb külső körülmények befolyásolják. Ezek eredményeként, az egyes földrajzi provinciákban az elemi gondolat »népgondolat« formájában tűnik fel.”

¹² BASTIAN: Allgemeine Grundzüge 11.

tian „elemi gondolat” és „népgondolat” elmélete Jung pszichológiai antropológiájának válik központi gondolatává és terjed el archetípus néven.¹³ Az elemi gondolat vagy archetípus lényege szerint azonos földrajzi és természeti környezet esetén mindenfajta kulturális érintkezéstől függetlenül hasonló produktumokat hozhat létre éppúgy, mint az analog reagálás ösztöne. Viszont jó néhány hangszer esetében a különböző népcsoportok körében megtalálható hangszertípusok morfológiai és elnevezésbeli egyezései valamely adott helyről való eredeztetéssel magyarázhatók. Ezért hangszertörténeti kutatások egyértelműen arra mutatnak, hogy a hangszertípusok történeti vizsgálatánál a diffuzionizmus jelensége szintén megragadható, amelynek alapján adott hangszertípusnál az interetnikus kapcsolatok útján nyomon követhető egy-egy hangszer térbeni és időbeni terjedése. Ezen túlmenően az ún. stimulus diffúzió jelenségének lényege szerint nem feltétlenül az új termék, jelen esetben adott hangszer átvételéről van szó, csak az átvétel ötlete adja meg a stimulust a helyi invenció létrejöttéhez.¹⁴ Habár a dorombok kialakulásának története még nem teljesen feltárt, de a történeti adatok áttekintése arra enged következtetni, hogy a hangszertípus viszonylag egyszerű felépítése ellenére, nem minden népcsoport alakított ki doromb típusú hangszereket. Ázsiában és Európában szinte mindenütt ismert, viszont az európai gyarmatosítók megjelenése előtt az amerikai, az ausztrál és az afrikai kontinenseken nem ismerték a doromb hangszertípust.

A morfológiai jellemzőkön alapuló komparatív kutatások alapján feltételezik, hogy a doromb Kína déli területein vagy Délnyugat-Ázsiában alakulhatott ki.¹⁵ A csendes-óceáni szigeteken a hangszerek díszítésére alkalmazott növény és állati szimbolikus ornamentika vizsgálata alapján nem kizárt, hogy már a neolitikum idején megjelenhettek az első idioglott dorombtípusok.¹⁶ (3. kép) Viszont régészeti leletekkel ezt mindezidáig nem tudták alátámasztani, mert az eddig ismert legkorábbi lelet az Altáj hegységből Chultukov Log 9 és Cheremshanka nevű régészeti lelőhelyek feltárásaiból előkerült ló vagy marha bordáiból készített, öt részben, vagy

3. kép
Pápua zenész idioglott dorombbal,
Pápua Új-Guinea, Wahgi-völgy
(Fotó: Jacques Villeminot, 1965.)

¹³ JUNG: Über die Archetypen 7–43.

¹⁴ KROEBER: Stimulus Diffusion 1.

¹⁵ MARCUSE: A Survey of 98–99.

¹⁶ COLLAER: Ozeanien 98.

4. kép
Idioglott doromb az Altaj-hegység vidékéről, Cheremshanka
(Fotó: Andrey Borodovsky, 2018.)

egészben fennmaradt idioglott doromb, amelyek korát a hun-szarmata periódus időszakára datálják, és 1580–1740 évesre becsülik.¹⁷ (4. kép)

India és Kína illetve Belső- és Kelet-Ázsia népei körében sokszor egymás mellett maradtak fenn a növényi vagy állati alapanyagból készített idioglott, és a fémből készített heteroglott dorombok. A hangszertörténeti kutatások emellett formailag két főbb csoportba sorolják a dorombtípusokat. Az archaikusabb formánál a rugalmas lamella, legyen az bambusz, fa vagy akár fém, párhuzamos a hosszúkás kerettel. Ezzel szemben az újabb típusoknál a fém keret már kerek vagy íves kialakítású. Ezek átmeneti formái a tajvani és a cape engañoi (Luzon, Fülöp-szigetek) „átmeneti” heteroglott doromb típusok, amelyek formájukban még az idioglott típusokra hasonlítanak.

A kelet-szibériai népcsoportok viszonylag szegényes hangszerkultúrájának egyik legjellemzőbb eleme a doromb. A paleoszibériai nyelvek közé tartozó csukcsok *vánnny-yárar*, a korjások *vánnni-yáyai*, illetve mandzsu-tunguz nyelvek közé tartozó orokok *kungá*, az orocsok *khungkái*, az udék *kunkái* és *kumikáiyé*, a nanajok *konká*, az ulcsák *kingái*, az evenkik *kóngkukan*, és a negidálok *kongkíkhí* idioglott és heteroglott dorombtípusainak elnevezései egyértelműen diffúz vagy stimulus diffúz jellegű átvételeket sejtetnek.¹⁸ Japán őslakos népessége a protomongolid nyelven beszélő ainuk archaikus kultúrájának szintén fontos része az idioglott dorombtípus alkalmazása, viszont az amerikai indián népcsoportok köréből nem adatolható, hogy ismerték és használták volna a dorombot.¹⁹ Ezért feltételezhető, hogy csak a szibériai eredetű paleoindiánok Észak-amerikába vándorlása után alakulhatott ki ez a hangszertípus.²⁰ Emellett a doromb hangszertípus elnevezéseinek és morfológiai sajátosságainak vizsgálata arra enged következtetni, hogy Óceánia népcsoportjai körében az ausztronéz nyelveket beszélő népcsoportok hajózó migrációjával juthatott

¹⁷ OLESZCZAK: Chultukov log 9 167–168.

¹⁸ A cirill betűs átirásból adódó hangtani eltérések miatt az Atlas of Musical Instruments of the Peoples Inhabiting the USSR (AMIPIU) angol átirású terminusait használok, illetve az arab, perzsa, kínai stb. hangszerelevezéseknél a The New Grove Dictionary of Musical Instruments terminusai az irányadók.

¹⁹ Az sem kizárható, hogy korábban ismerhették, de Amerika európaiak általi felfedezésének idejére már kihalt a használata.

²⁰ Habár az amerikai őslakosok megjelenésének pontos időpontja még mindig nem tisztázott, de a legtöbb kutató abban egyetért, hogy az ún. Clovis-kultúra (Kr. e. 11500) idején Észak-Amerika már mindenképpen lakott lehetett.

5. kép

Borneói zenészek peremfurulyával és idioglott dorombbal, Mahakam folyó felső folyása
(Fotó: Jean Demmeni, 1898–1900.)

el a hangszer. (5. kép) Mint például a bambuszból készített idioglott *kubing* dorombtípus, amit a Fülöp-szigetek északi részén élő itneg (tingguyan) népcsoport *kolibau*, a déli részén élő maranao-k *kobing*, és yakan-ok *kulaing*, illetve a Szulawézi déli részén élő toraja népcsoport *karombi* néven ismer.²¹ Mivel a nyelvtudomány az ausztronéz nyelvcsalád tagjainak széttelepülésének kezdetét a Kr. e. 5. évezredre datálja, a hangszertípus kialakulását az eddigi adatok alapján Kr. e. 13000 és 5000 közé lehet valószínűsíteni.

Kínából már a Kr. e. 9-8 század idejéből adatható a „Si King” vagyis a „Dalok könyvében”²² szereplő *huang* elnevezésű bambusz doromb, amely Kína Hunan tartományában a napjainkig megtalálható.²³ Indiában a kovácsoltvasból készített doromb típusú hangszereket legalább 1500 éve ismerik, ezért a kutatók feltételezték, hogy India északi részén alakulhatott ki az eredetileg bambusz idioglott doromb típusból a kovácsoltvas heteroglott típus.²⁴ A *morsing* elnevezésű kovácsoltvas heteroglott dorombtípus azonban inkább India déli területein elterjedt, illetve az észak-

²¹ SACHS: Die Maultrommel 192.

²² SI KING: Dalok könyve.

²³ PICKEN: The Music of far Eastern Asia 185.

²⁴ SACHS: Die Maultrommel 188.

nyugati Radzsasztánban, ahol *morchang* és a szomszédos Pakisztán *sindh* nyelvterületén, ahol *changu* néven ismerik.²⁵ Nepálban, ahol *murchunga* az elnevezése, a Kirati népcsoport körében népszerű, akik a Himalája keleti részéről származnak, és ahonnan migrációs csoportjaik Asszám, Tibet, Burma és Kína Jünnan tartományába is eljutottak. Az újperzsa nyelvű tadzsikok heteroglott *chang-kobúz* doromb elnevezése viszont már a belső-ázsiai török nyelvű népek irányába mutat.

Ázsia szibériai, ujgur, kipszak és oguz török nyelvű népcsoportjainak fa vagy csont idioglott és kovácsoltvas heteroglott dorombjainak hasonló elnevezései szintén diffúz jellegű átvételeket sejtetnek, ahol a komys/komuz terminus húros hangszereket is jelöl, ezért nagyjából „hangszer”-nek megfelelő jelentéstartalommal használják. Mint az altaji *temír-komýs*, a hakasz *temír-komýs*, a tuvai *temír-komýs* és *khuluzún-komýs*, a jakut *khomús*, a dolgan *khomús*, az üzbég *chang-kobúz*, a baskír *kubýz*, a tatár *kubýz*, a nyugat-szibériai tatár *kobýz*, a kirgiz *komúz* és *temír-komúz*, a kazak *shankobýz* és a türkmén *kobýz*. A finnugor nyelvű népek közül a magyar törzsek mellett a mari (cseremisiz) népcsoportra hatottak a leg erősebben a környező török nyelvű népek, ami a *kovýz* doromb elnevezésükben is visszaköszön.

Viszont az ogur (lir-török) nyelvek közé tartozó csuvasok *varkhán* elnevezése már valószínűleg orosz hatást mutat, mert az orosz és belorusz *vargan*, illetve a lett *vargas* elnevezésekkel hozható kapcsolatba. A szomszédos litvánok *dambrelis* elnevezése már inkább a lengyel *drumla*, a szlovák *drumbla* és a ruszin huculok között használt *drimba* elnevezés irányába mutat, amelyek szintén összevethetőek a moldovánok *drimba* és a máramarosi román *drîmbă* és az olténiai román elnevezésekkel, mint a *drînd*, *drîng*, *drîmb*, *drîmboai*, amelyek a szomszédos, keleti szerb *drombulja*, *drimbolj* elnevezések irányába mutatnak.²⁶

A magyar nyelv történeti-etimológiai szótárának áttekintéséből kiderül, hogy a bizonytalan eredetű *doromb* szavunk valószínűleg összefüggésbe hozható a 15-18. század közötti időszakban még elterjedt, fúvással és pengetéssel megszólaltatott *doromblya* hangszernévvel, amely ilyen formájában a szomszédos szláv elnevezésekre utalnak, amelyek viszont a német *Trommel*/*Maultrommel* átvételei lehetnek.²⁷ A magyar doromb elnevezéssel kapcsolatban az onomatopoeitikus (hangutánzó, hangfestő) hangszernelnevezés-vizsgálatok alapján az „r” hang jellemzően azt a zörejt fejezi ki, amit a rugalmas test, nyugvó állapotából való erőszakos kimozdítása okoz, és ezért az „r” hangot gyakran használják együtt támasztó mássalhangzókkal.²⁸ Ez a jelenség több hangszertípus elnevezésében is megragadható, mint például a dobot jelentő *drumme*, *tromme*, vagy a trombitát jelentő *drummel*, *trumbe* kifejezésekben, ezért az onomatopoeitikus vizsgálatok alapján a doromb szavunk és szláv megfelelői egyaránt ide sorolhatóak.²⁹ A lengyel eti-

²⁵ Az indiai doromb elnevezések valószínűleg összefüggésbe hozhatóak a perzsa چنگ (chang) hárfá terminussal és ilyen formában a dán *mundharpe*, a norvég *munharpa* és az izlandi *munharpa* elnevezések logikáját (ún. száj/hárfa) tükrözik.

²⁶ BRAUER-BENKE: A népi hangszerek 41.

²⁷ TESz 1. 663.

²⁸ HARASZTI: Hangutánzás és jelentésváltozás 21.

²⁹ Uo.

mológiai vizsgálatok a dorombot jelölő lengyel *drumla* elnevezést a szintén német *Trommel* terminusból származtatják.³⁰ Ezek alapján valószínűsíthető, hogy a német eredetű kifejezés szláv közvetítéssel jelenhetett meg a magyar nyelvben.

A belső-ázsiai török elnevezések analógiájára, illetve a kirgiz *komuz* elnevezés kapcsán, amely egyaránt jelenthet idiofon doromb hangszertípust és kordofon hosszúnyakú lantokat, látszólag felvetődhet annak a lehetősége, hogy a *doromb* elnevezés is kapcsolatba hozható a tatár *dumbrá*, a tadzsik és üzbég *dumbrák* és a baskír, kazah és kalmük *dombrá* hosszúnyakú lanttípusok elnevezéseivel.³¹ A belső-ázsiai hosszú nyakú lantok komparatív elemzése alapján az ún. proto tanbúr csoportba tartozó üzbég, tadzsik, türkmén és ujjur *tanbúr* és az afgán *tambúr* képviselik a legrégebbi formai jellegzetességet.³² Ennek alapján az Afganisztán északi területeiről elterjedő turkesztáni *dambura*, ami a badaksani *bandurával* és a tadzsik *dumbrakkal* egyaránt rokonítható, arra enged következtetni, hogy a *dumbrá/ombrá* stb. elnevezések a *tanbúr/tambúr* hosszú nyakú lant elnevezések irányába mutatnak.³³ Ebből kifolyólag valószínűleg nem hozhatóak összefüggésbe a *trommel/drumbla/doromb/drimba* típusú doromb elnevezésekkel, amelyek egyértelműen a szláv nyelvű népek elnevezéseit tükrözik.³⁴ A doromb elnevezés valószínűsíthetően vagy szláv jövevény a magyarban, vagy belső fejleményű hangutánzó szó (vö. dorombol), de semmiképpen nem finnugor eredetű. Az (obi-ugor) manysi *tumra* és a hanti *tumrán* szavak vélhetően török eredetűek, ezért eredetileg egy, valószínűleg széles körben elterjedt, hangszerről és hangszernévről lehet szó, amely azonban a magyar doromb elnevezéssel nem hozható közvetlen össze-

6. kép

Dorombon játszó angyal az Exeteri katedrális Minstrels' Gallery mellvédjén, 1360.

(Fotó: Karl Magnus Klier, 1956.)

³⁰ SZYDLOWSKA-CEGŁOWA: Staropolskie Nazewnictwo 227.

³¹ A kérdést illetően szerettem volna turkológusok véleményét is csatolni, de megkereséseimre mind-
ezidáig nem érkezett válasz.

³² CAMPBELL: Zur Typologie 31.

³³ NGDMI 1. 539–540.

³⁴ HEYMANN: Introduction 34–35.

függésbe.³⁵ Ezért a magyar hangszerelnevezés viszonylag késői, 15–16. századi felbukkanása leginkább arra enged következtetni, hogy a doromb hangszertípust csak a középkor folyamán vehettük át a környező népektől.

A régészeti adatok alapján a hangszertípus európai jelenlétével az 5-6. század óta lehet számolni, mert 1868-ban, egy Franciaország északnyugati részén, Rouenben folytatott ásatás során a gall-román idősakra datált, öt darab, a mai fém dorombokkal rokonítható formájú bronz doromb került elő.³⁶ Összességében az európai gyűjtemények régészeti leleteit figyelembe véve a 6. századtól adatolható a bronz és a 10. századtól pedig az acél dorombok elterjedése.³⁷ A hangszertípus eddig ismert legkorábbi európai ábrázolása jelenik meg az angliai Exeter gótikus katedrálisának ún. zenész karzatán „Minstrels’ Gallery”. Az 1360 körül épült karzat mellvédjén 12 különböző hangszeren játszó angyal szobra látható, amelyek közül balról az ötödik dorombon játszik.³⁸ (6. kép) Svédországban szintén a 14. század végén és a 15. század elején mutatható ki a doromb megjelenése. Legkorábbi ábrázolása 1480-ból az upplandi a Härkeberga település templomában található freskóról ismert, amelyet bizonyos Albert piktor (Immenhusen kb. 1440 – kb. 1507) készített.³⁹ (7. kép) Marin Mersenne (1588-1648) francia matematikus és zeneteoretikus 1636-ban megjelent „Harmonie universelle” című művében az alsóbb néposztályok körében elterjedt doromb hangszert a felsőbb körök művelt főinek figyelmébe is ajánlja.⁴⁰ A 17. század végére a hangszertípus a közép- és kelet-európai régióban is széles körben ismert lehetett. A felső-ausztriai Molln településen, ahol évszázados hagyományai vannak a dorombkészítésnek és a város címerében is egy doromb szerepel, már 1679 óta jelentős mennyiségben készültek kovácsoltvasból készített dorombok, amelyek kereskedők közvetítésével juthattak el a bécsi és pesti piacokon kívül München, Lipcse, Frankfurt, Trieszt, illetve Lengyelország és Törökország nagyobb városaiba.⁴¹

7. kép
Dorombon játszó zenész
(Albert piktor, Härkeberga templomának
freskója, 1480 körül)

³⁵ Csepregi Márta szóbeli közlése.

³⁶ KOLLWEIT: Jew's Harps 77.

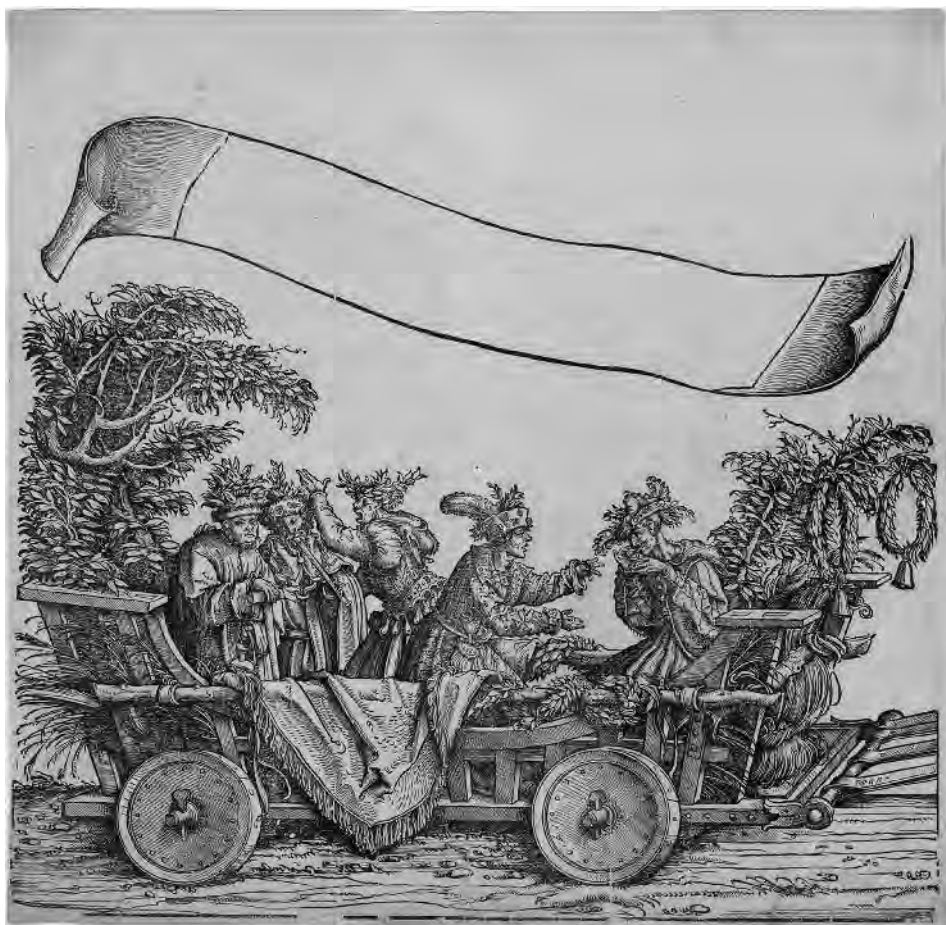
³⁷ CRANE: Extant Medieval 19–25.

³⁸ KLIER: Volkstümliche Musikinstrumente 71.

³⁹ HEYMANN: Introduction 25.

⁴⁰ MERSENNE: Harmonie universelle 45–48.

⁴¹ KLIER: Volkstümliche Musikinstrumente 71–76.

8. kép

Dorombon játszó udvari bolond „Miksa császár diadalmenete” című fametszetén, 1515
(Hans Burgkmair, Augsburg 1516–1519.)

A 15-16. századi említések alapján a doromb a dudával együtt még jellegzetes katonai hangszer.⁴² Ezt példázza, hogy I. Miksa német-római császár udvari bolondja Guggeryllis Hans Burgkmair 1515-ös „Miksa császár diadalmenete” című fametszetén, a katonazenészek mellett, dorombjátékosként az udvari bolondok szekerén utazva, szintén meg lett örökítve.⁴³ (8. kép) Ezzel szemben a 20. század elején Bartók bihari és a máramarosi románok körében végzett népzenei kutatásai már arra utalnak, hogy a dorombon főleg nők játszottak.⁴⁴ Mivel ez a jelenség nem csak a kárpátok térségéből, hanem az alpok vidékéről is adatolható, felvetődött annak a hipoté-

⁴² ZOLNAY: A magyar muzsika 234.

⁴³ KLIER: Volkstümliche Musikinstrumente 75.

⁴⁴ BARTÓK: Volksmusik der Rumänen 367.

zise, hogy a doromb használatának a szokása elsősorban a nőkre volt jellemző.⁴⁵ Az osztrák hangszertörténeti kutatásokból az derült ki, hogy bár a doromb Ausztriában nem kizárólag női hangszer, de a női nemhez erősebben kötődik a hangszer használata.⁴⁶ Az 1960-as években a magyar népzene kutatás szintén azt a tendenciát rögzíthette, hogy a magyar néphagyományban a dorombjáték elsősorban a nőkre és gyermekekre jellemző, ezért a férfiak nem tekintették komoly hangszernek.⁴⁷ Az etnomuzikológiai kutatások azt is kimutatták, hogy Ázsiában a doromb hangszertípushoz erős szexuális asszociációk társulnak, és a belső-ázsiai török népek körében a doromb használata elsődlegesen és kizárólagosan női és gyermekhangszer.⁴⁸ Szibéria és Mongólia népcsoportjainál a helyi sámánritusok révült állapotának eléréséhez használják a dorombokat, amelyekkel különböző pengetési módokat alkalmazva tudnak az állatszellemekekkel kommunikálni vagy a testükből kilépve „szellemutazást” tenni.⁴⁹

Mindezek alapján felvetődhet, hogy a honfoglaló magyarság sámánhit típusú vallást gyakoroló táltosai szintén ismerhették a dorombokat és azok használatának módja is hasonló funkcióval bírt. Azonban a doromb hangszernév 16. századi felbukkanása és katonai hangszerként való alkalmazása miatt erősen kétséges, hogy a hangszertípus Európában a vaskori megjelenése óta folyamatosan női és gyerekhangszerként funkcionált volna. Valószínűbb, hogy más hangszertípusokhoz hasonlóan egy későbbi „degradálódás” eredményeként vált női és gyermekhangszerré.

Összességében a doromb hangszertípus Kárpát-medencei történetével kapcsolatban az eddigi adatok alapján arra lehet következtetni, hogy bár elméletileg már a honfoglalás előtti időszakban megismerkedhetett vele a magyarság, de mindezt eddig ezt régészeti leletekkel nem sikerült igazolni. Sőt ennek ellentmond, hogy hangszerre utaló zenész nevek és hangszerelnevezések már a 12. századtól adatolhatóak, viszont a doromb elnevezés csak a 16. században bukkan fel a történeti anyagban. Ezért az eddigi adatok tükrében, a hangszernév megjelenése és etimológiai vizsgálatai alapján valószínűbb, hogy szláv közvetítésű, német nyelvterületről elterjedő hangszerként jelent meg a térségben, feltehetőleg a 16. század folyamán.

---

⁴⁵ TARI: A nők és a hangszerjáték 214.

⁴⁶ KLIER: Volkstümliche Musikinstrumente 76. Ezt szimbolizálja, hogy a hangszertípus osztrák eredetmondája szerint az első fából készült dorombot egy Barbara nevű halálraítélt készítette, aki olyan szépen játszott a hangszerén, hogy megmenekült a haláltól és szabadon is bocsátották és ettől kezdve Szent Barbara lett a dorombkészítők patrónusa.

⁴⁷ SÁROSI: Hangszerek 19.

⁴⁸ HEYMANN: Introduction 28–29.

⁴⁹ Uo.

SZAKIRODALOM

- AMIPIU = KONSTANTIN VERTKOV – GEORGI BLAGODATOV – ELZA JÁZOVICKAJA (eds.): *Atlas of Musical Instruments of the Peoples Inhabiting the USSR*. Moscow, 1975.
- BARTÓK: *Volksmusik der Rumänen* = BARTÓK BÉLA: *Volksmusik der Rumänen von Maramures*. *Sammelbände für vergleichende Musikwissenschaft*. *Ethnomusikologische Schriften* 37. (1967) 364–369.
- BASTIAN: *Allgemeine Grundzüge* = ADOLF BASTIAN: *Allgemeine Grundzüge der Ethnologie*. Berlin, 1884
- BERECZKI: *Népi hangszerek* = BERECZKI IMRE: *Népi hangszerek*. *Körösladány, Szeghalom, Gyoma/Békés*, (1957) *Etnológiai Archívum* 6265/1-53.
- BRAUER-BENKE: *A népi hangszerek* = BRAUER-BENKE JÓZSEF: *A népi hangszerek története és tipológiája*. Budapest, 2016.
- CAMPBELL: *Zur Typologie* = RICHARD G. CAMPBELL: *Zur Typologie der Schalenlanghalslaute*. *Strasbourg–Baden–Baden*, 1968.
- COLLAER: *Ozeanien* = PAUL COLLAER: *Ozeanien*. In: *Musikgeschichte in Bildern*. Bd. 1. Lfg. 1. Leipzig, 1965.
- CRANE: *Extant Medieval* = FREDERIK CRANE: *Extant Medieval Musical Instruments: A Provisional Catalogue by Types*. Iowa City, 1972.
- CRANE: *The Jew's Harp* = FREDERIK CRANE: *The Jew's Harp as Aerophone*. *Galpin Society Journal* 21. (1968) March, 66–69.
- FOX: *The Jew's Harp* = LEONARD FOX (ed.): *The Jew's Harp*. *A Comprehensive Anthology*. Toronto, 1988.
- HARASZTI: *Hangutánzás és jelentésváltozás* = HARASZTI EMIL: *Hangutánzás és jelentésváltozás az egyetemes és a magyar hangszertörténetben*. Budapest, 1926.
- HEYMANN: *Introduction* = ALFRED HEYMANN: *Introduction*. In: LEONARD FOX (ed.): *The Jew's Harp*. *A Comprehensive Anthology*. Toronto, 1988. 23–35.
- HORNBOSTEL-SACHS: *Systematik der Musikinstrumente* = ERICH MORITZ VON HORNBOSTEL – CURT SACHS: *Systematik der Musikinstrumente*. *Zeitschrift für Ethnologie* 46. (1914) 553–590.
- JUNG: *Über die Archetypen* = CARL GUSTAV JUNG: *Über die Archetypen des kollektiven Unbewußten*. In: OLGA FRÖBE-KAPTEYN (ed.): *Eranos-Jahrbuch* 9/1. (1934) Zürich, 7–43.
- KLIER: *Volkstümliche Musikinstrumente* = KARL MAGNUS KLIER: *Volkstümliche Musikinstrumente in den Alpen*. Kassel–Basel, 1956.
- KOLIVEIT: *Jew's Harps* = GJERMUND KOLIVEIT: *Jew's Harps in European archeology*. Oxford, 2006.
- KROEBER: *Stimulus Diffusion* = ALFRED LOUIS KROEBER: *Stimulus Diffusion*. Indianapolis, 1940.
- MANDEL: *Magyar népi* = MANDEL RÓBERT: *Magyar népi hangszerek*. Budapest, 2008.
- MARCUSE: *A Survey of* = SIBYL MARCUSE: *A Survey of Musical Instruments*. New York, 1975.
- MERSENNE: *Harmonie universelle* = MARIN MERSENNE: *Harmonie universelle*. Paris, 1636.
- MNL 1. = ORTUTAY GYULA (főszerk): *Magyar Néprajzi Lexikon* 1. A-F. Budapest, 1977.
- NGDMI 1. = STANLEY SADIE (ed.): *The New Grove Dictionary of Musical Instruments* 1. A-F. London, 1984.
- OLESZCZAK ET AL.: *Chultukov* = ŁUKASZ OLESZCZAK – ANDRIEY P. BORODOVSKIY – KRZYSZTOF MICHALCZEWSKI – DALIA A. POKUTTA: *Chultukov Log 9 A Settlement from the Xiongnu-Xianbei-Rouran Period in the Northern Altai*. *Eurasian Prehistory* 14. (2018:1–2) 153–178.
- PÁVAI: *Az erdélyi és a moldvai* = PÁVAI ISTVÁN: *Az erdélyi és a moldvai magyarság népi tánczenéje*. Budapest, 1994.
- PICKEN: *Folk Musical* = LAURENCE PICKEN: *Folk Musical Instruments of Turkey*. London, 1975.
- PICKEN: *The Music of Far Eastern* = LAURENCE PICKEN: *The Music of Far Eastern Asia*. *The New Oxford History of Music* I. London, 1957. 83–194.
- PLATT: *Kulturgeschichte* = REGINA PLATT: *Kulturgeschichte der Maultrommel*. Bonn, 1992.

- SACHS: Die Maultrommel = CURT SACHS: Die Maultrommel. Eine typologische Vorstudie Zeitschrift für Ethnologie 49. (1917) 185–200.
- SÁROSI: Hangszerek = SÁROSI BÁLINT: Hangszerek a magyar néphagyományban. Budapest, 1998.
- SI KING: Dalok könyve = SI KING: Dalok könyve. Fordította: Csanádi Imre, Illyés Gyula, Jánosy István, Károlyi Amy, Kormos István, Lator László, Nemes Nagy Ágnes, Rab Zsuzsa, Szabó Magda, Weöres Sándor, Budapest, 1957.
- SZYDŁOWSKA: Staropolskie Nazewnictwo = BARBARA SZYDŁOWSKA-CEGŁOWA: Staropolskie Nazewnictwo Instrumentów Muzycznych. Wrocław, 1977.
- TARI: A nők és a hangszerjáték = TARI LUJZA: A nők és a hangszerjáték. In: KÜLLŐS IMOLA (szerk): Hagyományos női szerepek. Budapest, 1999. 209–224.
- TESZ = Benkő Lóránd (főszerk): A Magyar Nyelv Történeti-Etimológiai Szótára 1–3. Budapest, 1967–1976.
- ZOLNAY: A magyar muzsika = ZOLNAI LÁSZLÓ: A magyar muzsika régi századaiból. Budapest, 1977.

A HISTORIC REVIEW OF THE JAW HARP (“DOROMB”) INSTRUMENT TYPE

This historic review of the jaw harp (“doromb”) instrument type points out that in spite of its simple structure its different local versions did not develop independently, but it spread from Southern China or South-West Asia through inter-ethnic connections. This process can be traced fairly well by the names of the instrument applied by the different neighbouring peoples. Due to its spreading from the East to the West, the Hungarians might theoretically be acquainted with it before the Hungarian conquest of the Carpathian Basin, but it is not supported by either the Hungarian denomination of the instrument or the archaeological finds. Moreover, despite names of musicians and denominations of other musical instruments have been known from as early as the 12th century, the name of “doromb” appeared in the historical sources only in the 16th century. Consequently, based on the review of the historical evidences it is to be concluded that this musical instrument appeared in our region from the German language area through Slavic intermediation sometime in the 16th century.

József Brauer-Benke